

בהר-בחקתי (תש"ע)

דרשה בבית הכנסת, מאת יהודה ליבס

פרשת השבוע פותחת בפסוקים אלה:

וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי
תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת לה' [וי' כה א-ב].

הרמב"ן בפירושו לתורה מגלה במלים 'שבת לה'" 'סוד גדול מסודות התורה'
(כלשונו). פירושו על כך כתוב בלשון רמזים קשה, אך אין עליו הכותרת 'על דרך
האמת', שבה הוא רגיל לסמן סודות שאסור לפרש. אדרבא, כאן הוא מפציר בקורא
ואומר: 'וכוף אזנך לשמוע מה שאני רשאי להשמיעך ממנו בלשון אשר אשמיעך,
ואם תזכה תתבונן'. לפיכך נקרא את לשונו וננסה לפרש:

'שבת לה'" לשם ה', כשם שנאמר בשבת בראשית', לשון רש"י. [כדרכו,
הרמב"ן חולק בראשונה כבוד לרש"י, ואחר כך סתם חולק] ורבותינו לא כבדו
נתכוונו במדרשם [דלהלן], כי כל השבתות גם המועדים לשם ה' הן, ולא
יאמר באחד מהם 'לה"', אבל אמר [וי' כג, כד] 'יהיה לכם שבתון', ואמר ביום
הכפורים [וי' כג, לב] 'שבת שבתון הוא לכם'. ולשון הברייתא בתורת כהנים
[פרק א, ב]: "'שבת לה'", כשם שנאמר בשבת בראשית, כך נאמר בשביעית
"שבת לה'" [ע"כ]. אבל פירוש 'שבת לה' אלהיך' האמור בשבת בראשית
[שמות כ, י], 'כי בו שבת' [בר' ב, ג], 'וינפש' [כלומר האל עצמו, על 'וינפש'
נדבר עוד בהמשך] ועל כן 'לא תעשה כל מלאכה', ולכך אמרו ז"ל כי כן נאמר
בשמיטה, כי היא שביעית בשנים [כמו השבת בימים].

והנה בכאן עוררו אותנו בסוד גדול מסודות התורה. כבר רמז לנו ר' אברהם
[אבן עזרא. על פסוק זה בפרשתנו] שכתב, 'וטעם "שבת לה'" כיום השבת,

וסוד ימות עולם רמוז במקום הזה' [ע"כ לשון אבן עזרא]. וכוף אזנך לשמוע
מה שאני רשאי להשמיעך ממנו בלשון אשר אשמיעך, ואם תזכה תתבונן.
כבר כתבתי בסדר בראשית [בר' ב, ג] כי ששת ימי בראשית הם ימות עולם,
ויום השביעי שבת לה' אלהיך כי בו יהיה שבת לשם הגדול, כמו ששנינו
[משנה, סוף מסכת תמיד] 'בשביעי מה היו אומרים "מזמור שיר ליום השבת"
לעתיד לבא שכולה שבת ומנוחה לחיי העולמים'.

כפי שציין הרב שעוועל במהדורת פירוש הרמב"ן שלו, כתב יד של פירוש הרמב"ן
גורס כאן 'לחיי העולמים' ולא 'לחיי העולמים'. 'חיי העולמים' הוא כינוי לקב"ה,
והרמב"ן הביא משנה זו כדי להדגיש מה שהראה קודם, שהשבת היא שבת לאל,
שהוא השובת, ולא 'לכם' כמו במועדות. ואפשר לפרש כך גם אם נגרוס 'לחיי
העולמים', כי כבר כתב הרמב"ם (מו"נ א, סט) שהאל נקרא 'חיי העולם', כי הוא חיי
העולם.

הרמב"ן מציין אפוא הבדל גדול בין המועדות לבין השמיטה. המועדות נועדו
בראש ובראשונה לישראל, 'לכם', גם אם עושים הם אותם 'לשם' האל. כידוע
ישראל אף שותפים בקביעת זמני המועדות, ולפיכך מברכים עליהם 'מקדש ישראל
והזמנים'. לא בכדי נקראים החגים בשם 'זמנים', אלא משום שהם אכן קשורים
לזמן, להיסטוריה, ומציינים מאורעות בתולדות ישראל ובראשם יציאת מצרים.
לעומת זאת השמיטה (כמו שבת בראשית) נועדה לאל בעצמו, וישראל רק נוטלים
בה חלק. לכן נקראת היא 'שבת לה', 'לה' ולא 'לכם'.

וממשיך הרמב"ן בפרושו:

והנה הימים רמז לאשר ברא במעשה בראשית, והשנים ירמזו לאשר יהיה
בבריאת כל ימי עולם.

הימים, ימי השבוע שבסופם שבת, הם כששת הימים שבהם נברא העולם. והשנים, כלומר שש השנים שבסופן שנת שמיטה, הן רמז ל'כל ימי עולם', כלומר לכל הימים שבהם יהיה העולם קיים. גם אלה מספרם ששה, אך כל יום כזה הוא אלף שנים, שהם יומו של הקב"ה. כל אחד מאלפי שנה אלה דומה לאחד מימי הבריאה, כפי שפירט הרמב"ן בפירושו על בראשית ב, ג. לאלף השביעי מקביל אפוא יום השבת, שבו שבת האל מכל מלאכתו. כי אז יהיה העולם חרב, כפי שאמרו חז"ל [בבלי, סנהדרין צז ע"א]: 'שית אלפי שנין הוי עלמא וחד חרוב... כשם שהשביעית משמטת שנה אחת לשבע שנים כך העולם משמט אלף שנים לשבעת אלפים שנה, שנאמר [יש' ב, יא] "ונשגב ה' לבדו ביום ההוא". ואומר [תה' צב, א] "מזמור שיר ליום השבת" יום שכולו שבת, ואומר [תה' צ, ד] "כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור".

וממשיך הרמב"ן:

ועל כן החמיר הכתוב בשמיטה יותר מכל חייבי לאוין, וחייב הגלות עליה כמו שהחמיר בעריות [לפי וי' יח, כח, הארץ מקיאה מקרבה את מי שחוטא בעריות], שנאמר 'אז תרצה הארץ את שבתותיה' [וי' כו, לד] והחזיר הענין [כלומר: חזר על העניין] פעמים רבות, 'כל ימי הַשְּׁמִיטָה תשבות' [וי' כו, לה], ונאמר 'והארץ תַּעֲזֹב מהם וְתִרְץ את שבתותיה' [וי' כו, מג].

אני מבקש לציין שפסוקים אחרונים אלה לקוחים מפרשת בחקתי. שגם היא נקראת השבוע. ולפי דרכנו למדנו שלא סתם צירפו בַּשְּׁנָה כדוגמת הנוכחית דווקא את שתי הפרשות הללו, אלא מפני שהן קשורות זו לזו. בַּהֲרַת מדברת על האידאל, ובחקתי על הקשיים העצומים שבקיומו ההיסטורי.

וממשיך הרמב"ן:

וכן שנינו [אבות פ"ה מ"ט] 'גלות באה על עינוי הדין ועל עוות הדין ועל שמיטת הארץ', מפני שכל הכופר בה אינו מודה במעשה בראשית ובעולם הבא וכן החמיר הנביא וגזר גלות על שלוח עבדים בשנה השביעית, שנאמר [ירמיה לד, יג-יד] 'אנכי כרתי ברית את אבותיכם' וגו' מקץ שבע שנים [תשלחו איש את אחיו העברי] 'וגו', כי גם בעבד שביעית כיובל כו'. והיובל יודע עוד מבראשית, עד ויכולו, כי ישובו ביובל הכל איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו.

המלים האחרונות מושפעות כמובן מדין היובל שבהמשך הפרק הראשון שבפרשתנו: 'וְקִדְשְׁתֶּם אֶת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וְקִרְאתֶם דְּרוֹר בְּאֶרֶץ לְכָל יֹשְׁבֵיהָ יוֹבֵל הוּא תְהִיָּה לְכֶם וְשַׁבְתֶּם אִישׁ אֶל אַחֲזָתוֹ וְאִישׁ אֶל מְשִׁפְחָתוֹ תָּשֻׁבוּ' [וי' כה, י]. שנת היובל, השיבה הביתה, מגיעה לאחר שנמנו שבע שמיטות. אך בבחינת 'ימות עולם', היובל, שגם הוא יהיה בן אלף שנים, עתיד לבוא אחרי שיימנו שבעת אלפי שנה שבע פעמים, ואז יכלו כל הדברים וישובו אל שורשם באלהות. אז יהיה לעולם כליון וביטול כללי אף יותר מאשר בחורבן של האלף השביעי. לכליון זה מוצא הרמב"ן רמז במלת 'ויכלו' שנאמרה בשבת בראשית.

הרמב"ן מוסיף כאן גם מליצה: 'כי הוא מוסד המאמין יחריש'.

במלים אלה, שנטבעו בעקבות דברי הנביא 'מוסד המאמין לא יחריש' [יש' כח, טז], מבטא הרמב"ן את חשיבותו היסודית של רעיון היובל, ואת הסודיות הנצרכת לעניין זה, ואולי גם ההמתנה הסבלנית הנצרכת עד בואו.

וממשיך הרמב"ן:

וזהו שנאמר 'ושבתה הארץ שבת', 'וקראתם דרוור בארץ' [וי' כה, י], כי היא ארץ החיים הנרמזת בפסוק הראשון [שבתורה], שבה נאמר 'והארץ אזכור'

[וי' כו, מב]. וכבר זכרתי זה פעמים.

מאחר שפירש לעיל שהקב"ה הוא השובת, נצרך הרמב"ן עוד לפרש איך נאמר 'ושבתה הארץ'. ואכן הוא מפרש גם 'הארץ' כבחינה אלהית, היא השכינה, הבחינה האימננטית השורה בארץ, שאפשר לומר שהיא לא רק 'ארץ החיים', אלא גם חיי הארץ, שבשבתתה, שובתת ובטלה הארץ כולה.

ומוסיף הרמב"ן:

ושמא לזה רמזו רבותינו [בבלי, ראש השנה כא ע"ב] באמרם, 'חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולם נמסרו למשה חוץ מאחד', כי כל שמיטה שער [כנראה צ"ל: שער] בית אחד. והנה הודיעוהו כל ההויה מתחילה ועד סוף חוץ מן היובל קדש.

ארבעים ותשעה שערי בינה שנתנו למשה הם ארבעים ותשעת אלפי שנות העולם, המתחלקות לשבע שמיטות, עד חורבנו ביובל, כדוגמת שבעת השבועות של ספירת העומר, שאנו עומדים עתה בעיצומה. שהרי כאמור שמיטה היא מעין שבוע. כפי שידוע למעיין בסדר ספירת העומר כפי שנדפס בסידורים, שבעת השבועות מתאימים לשבע הספירות התחתונות של הקבלה: שבוע ראשון חסד ושני גבורה וכו', ושבע אלה מכילות שוב כל אחת שבע, וביחד ארבעים ותשע. חלוקה כזאת נכונה גם לגבי שבעת המחזורים הקוסמיים, שכל אחד מהם מתמשך שבעת אלפים שנה. כל מחזור מקביל אפוא לאחת משבע הספירות התחתונות, שהן כבתים שכל אחד מהם כולל שבעה שערים. היובל, האלף החמישים, הוא הבחינה האלהית שמעל אותן שבע ספירות תחתונות, העתידות לשוב אליה ולהתבטל, ויחד אתן המציאות כולה המתחייה מהן. בחינה זו נקראת בינה, ומצויה מעל שעריה, הם מ"ט שערי בינה שניתנו למשה.

שני סוגי זמן קיימים אפוא בעולם, וכן שני סוגי הסתכלות על העולם (אפשר
אולי להגדיר אותם במונחי קבלת האר"י כבחינת יושר ובחינת עיגולים). הזמן
האחד הוא קווי, שלאורכו מתפתחת ההיסטוריה. בבחינה זו רואה האדם את עצמו
כיצור סופי, המחויב להגשים משהו בעולם, בטרם ימות. הסוג השני הוא מחזורי,
מעגלי. זה זמן ששואף אל מעבר לזמן, כמו שאמרו הפילוסופים העתיקים שהתנועה
המעגלית מחקה את הנצח. בבחינה זו מבקש אדם לא הצלחה בעולם הזה, ואף לא
גאולה, אלא דווקא את החזרה אל האין האלהי, המקום שממנו נגזרה נשמתו.

פירוש הרמב"ן לראשית פרשתנו איננו רק עניין תיאורטי הנוגע למה שהיה
לפני הבריאה ומה שעתיד להיות אחרי כליון העולם, בחינת מה לפנינו ומה לאחור.
הרמב"ן עוסק כאן בבחינה עליונה של חיי הדת, המסומלת במצוות השמיטה והיובל
של פרשת בהר. אומנם מדברי התוכחה של פרשת בחקתי לומדים אנו שקיום
מצוות אלה, ההופכות את הזמן למחזורי, זאת משימה קשה, אולי קשה מדי. ואכן
מצוות השמיטה לא נתקיימה למעשה במציאות ההיסטורית, ואת מקומה תפסה
הגלות, שנאמר, ממש בסוף התנ"ך (דה"ב לו, כ-כא): 'וַיִּגַּל הַשָּׂאִרִית מִן הַתָּרֵב אֶל
כָּבֵל וַיְהִי לוֹ וּלְבָנָיו לְעֶבְדִים עַד מְלֹךְ מְלָכֹת פָּרַס. לְמִלְאוֹת דְּבַר ה' כִּפִּי יִרְמְיָהוּ עַד
רְצֵתָה הָאָרֶץ אֶת שְׁבֹתוֹתֶיהָ כֹּל יְמֵי הַשְּׁמָה שְׁבֹתָה לְמִלְאוֹת שְׁבָעִים שָׁנָה'. הזמן
המחזורי האידיאלי הופך והפך לקווי והיסטורי, וקשה.

אמנם גם הזמן ההיסטורי אינו ריק מקדושה. הוא הזמן של עבודת ה' ואף של
הגאולה, העתידה להתרחש, לפי הרמב"ן, באלף השישי, הוא האלף שלנו,
שהרמב"ן עמד בראשיתו (האדם שנברא ביום השישי רומז למשיח שיופיע באלף
השישי). אך אחרי ככלות הכול צפויה התעלות נוספת, האלף השביעי, יום בלי
עולם, שכולו שבת ומנוחה לחי העולמים.

במעשה בראשית למדנו שהקב"ה ראה לצאת מיחידותו וברא את העולם

בששת ימים, וראה את כל אשר עשה והנה טוב מאוד. אך דומה שאין זו כל האמת, כי אחר כך מברך הוא ומקדש דווקא את היום השביעי, כי בו שבת מכל מלאכתו. בפסוק אחר מתואר ניגוד זה אף באופן חריף יותר: 'כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש' [שמות לא, יז]. ומפרש רש"י: "וינפש" לשון נפש, שמשיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטורח המלאכה'.

פסוק זה הביא הרמב"ן כזכור בפירושו בראש פרשתנו. גם הוא מפרש 'וינפש' כלשון השבת הנשימה, אך לא כמו רש"י כדימוי לרגיעה מטורח, אלא באופן יותר קונקרטי, כתיאור של השבת הבריאה למקורה האלהי. האל ברא בנפיחה, שנאמר [בר' ב, ז] 'ויפח באפיו נשמת חיים', ופירש הרמב"ן: 'הנופח באפי אחר מנשמתו יתן בו', והוא גם עתיד לכלות את בריאתו במשיכת הרוח חזרה.

כך נוכל ללמוד ממקום אחר בכתבי הרמב"ן, מראשית פירושו לספר יצירה, שמספר על ל"ב נתיבות חכמה שבהם נברא העולם. לפי הרמב"ן ל"ב אלה הם 'לב'. 'לב' פירושו רצון, אך בהיפוך אותיות הוא 'בל' ואין. ואומר הרמב"ן:

כי קיום כל דבר הוא בעוד הרצון בו. ויהיה 'בל' בהתהפך הרצון להשיב כל הדברים להווייתן כמושך את רוחו אליו. וכן התחלת התורה וסופה [בל], בית בראשית ולמד דישראל. כלומר שישוב הענין לאשר לו אחוזת הארץ היא האפיסה המוחלטת. פירוש המוחלטת, תרגום 'לצמיתות' [וי' כה, כג] – 'לחלוטין'. ועל כן נרמז כי אין הדעת משיג אליו.

עולם האחדות המוחלטת הוא השער החמישים משערי בינה, שאפילו משה רבנו לא השיגו. אבל מצוות שמיטה ויובל, ואף השבת, רומזות אליו ועשויות להשפיע גם עלינו משהו מרוחו של עולם עליון זה.